

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 36, Nisan 2019, s. 400-410

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4924>

Sümeyye BOZ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Hadis Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, smygreen@hotmail.com

MUAVİYE B. SÂLİH'İN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

Özet

İslam dininde Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynak sünnettir. Bundan dolayı gerek sahâbiler gerekse ondan sonra gelen tabiîn ve tebe-i tâbiîn hadislere çok önem vermişler ve onları bize sağlam bir şekilde aktarmak için var güçleriyle gayret göstermişlerdir. Hadis ilmi açısından önemli sayılan hicrî ilk yıllarda yaşamış, hadislerin nakledilmesi ve anlaşılmasında rol oynamış olan âlimlerin hayatları son derece önemlidir. Bu nedenle ilk dönem hadisçilerin hayatlarının araştırılıp ilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir.

İslam coğrafyası fetihlerle birlikte çok kısa bir sürede hızlıca genişlemiş ve birçok ülke İslam hâkimiyetini kabul ederek Müslüman olmuştur. Endülüs'ün fethinden sonra Müslümanların orada inşa ettikleri medeniyette Şamlılar büyük rol oynamıştır. Bu Şamlılardan birisi de Muaviye b. Salih'tir. Çalışmamızda Hz. Peygamber'in hadislerinin Şam'dan Endülüs'e aktarılmasında büyük emeği olan tabiîn dönemi âlimlerinden Muaviye b. Sâlih'in hayatı ve hadis ilmindeki yeri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Rivayeti, Endülüs

MUAVİYE B. SALIH'S LIFE AND HIS HADITH SCHOLARSHIP

Abstract

The most important source after the Quran is Sunnah. Therefore, the Sahaba and their Followers (al-Tabiun and Tabi' Al- Tabi'in) attached to a great importance to the hadiths and they tried to transfer them to us in the right way with their all power. The scholars lives who lived in the first years of the hegira that considered important for the hadith scholarship and who had a role in the transmission and the

understanding of the hadiths are extremely important. So, the first term scholars life should be researched and gained to the world of the science.

The Islamic geography rapidly expanded in a short time and many countries became Muslims by accepting the Islamic domination. After the conquest of Andulucia, the scholars of Damascus played a major role in the civilization that Muslims built. One of the Damascus is Muawiye b. Salih. In our study, Muawiye b. Salih's life and the place in Hadith science, which had contributed to the transfer of the hadith of the Prophet from Damascus to Andalucia, were investigated.

Keywords: Hadith, Hadith Narration, Andalucia

GİRİŞ

Muaviye b. Sâlih 80/699¹ yılında doğmuş, 158/774² yılında vefat etmiş olması hasebiyle sahabilerin ve tabiunun bir arada yaşadığı hicri 1. asrın son çeyreğinden başlayan hayatı hicri 2. asrın son çeyreğinde nihayete ermektedir.

تابع (te-be-a) kökünden türeyen tâbiin kelimesi sözlükte; bir kimseye uyan, bir kimseyi izleyen anlamına gelmektedir.³ *Hâkim en- Neysâbü'rî* (405/1014) tabiunu şöyle tanımlamaktadır: *Bir kimsenin tabiundan sayılabilmesi için sahabeden herhangi biriyle görüşmesi yeterlidir.*⁴ Tabiun tanımlarının genel çerçevesi; Hz. Peygamber'in ashabından herhangi biriyle mümin olarak görüşen ve iman üzere ölen kimselere denilmesidir.

Tabiinden ilk olarak Ebû Zeyd Ma'mer b. Zeyd (30/651), en son olarak da Halef b. Halife (180/796) vefat etmiştir.⁵ Tabiun nesli İslami ilimlerin ortaya çıkmasında en önemli rolü oynayan nesildir. Hem sahabe ile hem de kendisinden sonra gelen tebe-i tabiin ile içi içe yaşamışlardır. Birçok tabiun âlimlerinin görüşleri sonraki nesil için referans olarak kabul edilmiştir.⁶ Tabiundan veya sonraki nesillerden birine ait olduğu söylenen söz ve iş, bu söz ve iş ile ilgili haberlere *maktû'* hadis denilmektedir.⁷

Hayatı

Muaviye b. Sâlih, hadis rivayet eden sahabiler ve tabiinlerin sayıca fazla olduğu 80/699 yılında, Emevi halifesi Abdümelik b. Mervan (685-705) zamanında Humus'ta doğmuştur.⁸

İsmi, *Muaviye b. Salih b. Osman b. Hadr b. Said b. Sa'd b. Fihri el-Hadramî'*dir.⁹ Ayrıca *Muaviye b. Sâlih b. Osman b. Said b. Sa'd*'da denilmektedir.¹⁰ Künyesi, *Ebu Amr* ve *Ebu*

¹ Zehebî, *Siyer*, 1993, VII, 159.

² Zehebî, *Siyer*, 1993, VII, 162; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 1988, LIX, 52; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1996, XXVIII, 194.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, Beyrut, 1414, VIII, 27.

⁴ Hâkim en- Neysâbü'rî, *Ma' rifetu Ulûmi' l Hadîs*, thk. Seyyid Mu' zam Huseyn, 1977, Beyrut, 42.

⁵ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2012, 35.

⁶ Arif Ulu, *Tabiün, Tdv İslam Ansiklopedisi*, 2010, XXXIX, 328-330.

⁷ Abdullah Aydın, *Hadis İstulahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2011, 170.

⁸ Zehebî, *Siyer*, 1993, VII, 159.

⁹ İbnü'l Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 138.

¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1996, XXVIII, 186-187.

Abdurrahman'dır. Nesebi; *Hadramî*'dir.¹¹ Anne ve babasıyla ilgili bilgilere ulaşamamakla birlikte amcası ve kardeşleri hakkında azda olsa bilgiler mevcuttur. Amcası muhaddis Ma'dan b. Hadr Ebu Cemahir el- Hadrami'dir. Ma'dan b. Hadr, Said b. Hadr'ın kardeşidir. Hocası Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr el- Hadrami'dir. Talebeleri; İsmail b. Ayyaş ve kardeşinin oğlu Muaviye b. Salih'tir.¹²

Muaviye b. Salih'in kaynaklarda biri erkek biri kız olmak üzere iki kardeşi olduğu belirtilmektedir.¹³ Erkek kardeşi Muhammed b. Salih'tir. Muhammed b. Salih'in Şam'da torunları çoktur. Ancak hiçbiri Endülüs'e gitmemiştir.¹⁴ Huşenî, *Kudâtu Kurtuba* isimli eserinde *Ahmed b. Muhammed b. Eymen*'den naklederek, Muaviye b. Sâlih'in Endülüs'e gittikten sonra geride kalan ailesine mektup yazdığını ve bu mektubu kendisinin gördüğünü söylemektedir.¹⁵

Muaviye'nin çocukları Endülüs'e dağılıp oraya yerleşmiş ve doğuya dönmeyi düşünmemişlerdir. Ancak Humus'taki amca çocuklarıyla iletişim kurmuşlardır. Huşenî *Kudâtu Kurtuba*¹⁶ adlı kitabında amca çocuklarının onlara yollamış olduğu bir mektuba yer vermiştir. Bu mektupta Muaviye b. Salih'in Humus'taki yeğenlerinin, Muaviye b. Salih'in çocuklarına ulaşmaya çalıştıklarından bahsedilmektedir. Bunun için hac mevsiminde hacı adaylarıyla bağlantı kurup onların vasıtasıyla iletişime geçtikleri anlaşılmaktadır. Bağlantı kurma çabaları Muaviye b. Sâlih'in Muhammed adlı oğlundan olan torunu Ummü Amr'ın oğlu Ebu'l Haris Beşer b. Hamd b. Musa el-Karşî'nin Bağdat'a yaptığı yolculuk dönüşü Humus'a uğrayıp amca çocuklarını ziyaret edinceye kadar böyle devam etmiştir.¹⁷ Muaviye b. Salih'in Endülüs'te biri kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu üç çocuğun annesi Endülüs valisi *Yusuf el-Fihri*¹⁸ tarafından Muaviye'ye hediye edilen *Halle (Hulle)* adında bir cariyedir. Muaviye b. Sâlih'in Endülüs'e hicretinden önceki eşleriyle ilgili bilgiler mevcut olmamakla birlikte Şam'da da eşleri olduğu bilinmektedir. Muaviye b. Sâlih'in Endülüs'e hicretinden önceki çocukları ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Endülüs'te *Amr* ve *Abdurrahman*¹⁹ isimlerini verdiği iki oğlu dünyaya gelmiştir. Bir tanede kız çocuğu olmuştur. Muaviye kızını, hadis ilmini Muaviye'nin kendisinden alan ve aynı zamanda fakih olan Ziyad b. Şebedûn ile evlendirdi.²⁰ Üç çocuk dışında başka bir çocuğu olduğuyla ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Genellikle ilim tahsil etmek ve hac ibadeti gibi birçok sebepten, batılılar ve Endülüslüler doğuya yani Hicaz ve Şam'a seyahatler yapmışlardır. Ama bazen bu durum aksi surette cereyan etmiş ve doğudan Endülüs'e de yolculuklar yapılmıştır. Bu durumu bizzat yaşayan, Endülüs'e giden, oraya yerleşen ve daha sonra orada vefat edenlerden biri de Muâviye b. Sâlih'tir.

Emir Abdurrahman ed- Dâhil, Muaviye b. Sâlih'e Kurtuba'ya gelmesi ve yerleşmesi için davette bulunmuştur. Bu davet üzerine Muaviye b. Sâlih'in Endülüs'e hicreti

¹¹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 1943, VII, 335.

¹² MiZZî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 1996, XXVIII, 256.

¹³ MiZZî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 1996, XXVIII, 31.

¹⁴ Huşenî, *Kudâtu Kurtuba*, 1966, 36.

¹⁵ Huşenî, *Kudâtu Kurtuba*, 1966, 36-37.

¹⁶ Huşenî, *Kudâtu Kurtuba*, 1966, 19-20.

¹⁷ Huşenî, *Ahbârü'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn*, 1992, 185-186.

¹⁸ *Abdurrahman ed-Dâhil*'in Endülüs'ü fethetmeden önceki Endülüs genel valisidir.

¹⁹ İbnü'l Faradî, *Târihu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 140.

²⁰ Zehebî, *Siyer*, 1993, IX, 312.

gerçekleşmiştir.²¹Muâviye b. Sâlih 123/740 yılında Endülüs'e seyahat etmiş ve yolculuğu başkent Kurtuba'da son buluncaya kadar Endülüs şehirlerinde dolaşmıştır. ²²Muaviye b. Sâlih ilk olarak *Malaga (Mâleka)* şehrine yerleşti ve oraya kendi adına bir mescid inşa etmiştir. Oradan Humusluların yolculuk ettiği Endülüs'ün *İşbiliye* şehrine geçmiştir. Hadramilerin²³ (Yemenlilerin) büyük çoğunluğu da oraya yolculuk etmiştir. Hatta orası "*Endülüs'ün Humusu*" diye adlandırılmıştır.²⁴

Muaviye b. Sâlih'in Emir Abdurrahman ed- Dâhil tarafından Kurtuba'ya davet edilmesi yaşadığı siyasi tarih döneminde Endülüslü idareciler katında seçkin bir konumunun olduğunu göstermektedir. Hatta Emir Abdurrahman ed- Dâhil kız kardeşini emanet edecek kadar Muaviye b. Sâlih'e güvenmektedir. Emir Abdurrahman Şam'da ikamet eden kız kardeşi Ummu'l Asbağ'ı Endülüs'e getirmesi için Muaviye b. Sâlih'i Şam'a gönderir. Fakat Abdurrahman ed- Dâhil'in kız kardeşi yaşının ilerlemesi ve sefer meşakkatine dayanamayacağı gerekçesiyle Endülüs'e gelmeyi reddetmiştir.²⁵

Emir Abdurrahman, Muaviye b. Sâlih'i büyük ilminden dolayı *Kurtuba Kadısı* olarak tayin etmiştir. Şüphesiz bu göreve getirilmesinde Şam'dan geldiğinde o dönemde Endülüslülerin mezhebi olan "*Evezâî*" mezhebine mensup olmasının da rolü büyüktür. Muaviye b. Sâlih'in kadılık görevine getirilme tarihini Emir Abdurrahman'ın Endülüs'e giriş tarihi olan 138/755'den sonra ile sınırlandırmak mümkündür. O dönemde Muaviye b. Sâlih'in yaşı 30'u geçmiştir.²⁶

Böylece Muaviye b. Sâlih, Emevî emirliğinin Endülüs'teki ilk kadısı olmuştur. Muaviye b. Sâlih, Kurtuba'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Değerli bir şahsiyet olduğu ve icra ettiği önemli görevlerinden dolayı, cenaze namazını Emir Hişam b. Abdurrahman²⁷ (171/788-179/796) kıldırması ve nâşının kabristana nakline yürüyerek iştirak etmiştir.²⁸ Muaviye b. Sâlih 158/774²⁹ yılında vefat etmiştir.

İlmî Şahsiyeti

Emevi halifesi Abdurrahman b. Muaviye, Şam'da yaşayan kız kardeşi Ummu'l Asbağ'ı Endülüs'e getirmek için Muaviye b. Sâlih'i görevlendirmiş, fakat kız kardeşi Ummu'l Asbağ yaşlılığı sebebiyle bu yolculuğa dayanamayacağını söyleyerek bu daveti reddetmiştir. Muaviye b. Sâlih çıktığı bu yolculukta Mısır'a uğramıştır. Mısır'da bulunan el-Leys b. Sa'd (175/791), Abdullah b. Vehb (125-197/742-812), *Kâtibu'l-Leys* olarakta maruf olan Ebu Sâlih b. Abdullah

²¹ Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 43.

²² İbnü'l Faradî, Abdullah b. Muhammed, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997,II, 138; Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 64; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X,210.

²³ El-Mu'cemü'l-Vasît (Kahire Arap Dil Kurumu tarafından çıkarılan Arapça sözlük) Kahire, 1380-81/1960-61, 181.

²⁴ Abdulvahid Zennûn Taha, *el-Fethu'l İstikrar el-Arabi'l- İslamiyye fî Şemali Afrika ve Endülüs*, 2004, 201.

²⁵ Huşenî, Muhammed b. Hâris, *Kudâtu Kurtuba*, 1966,16.

²⁶ Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 64.

²⁷ Abdurrahman ed- Dâhil'in oğlu ve Endülüs Emevî Devleti'nin ikinci emiridir. (788-796)

²⁸ İbnü'l- Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997,138-140; Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, 64; Humeydî, Muhammed b. Fütûh, *Cezvetül Muktebis*, 2004,500-504; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 212.

²⁹ Zehebî, *Siyer*, 1993,VII, 162; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 1988,LIX, 52; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1996, XXVIII, 194.

b. Sâlih el- Cuhenî el-Mısırî (223/838) ve diğer birçok muhaddis Muaviye b. Sâlih'ten hadis yazmışlardır.³⁰ Bu Mısır yolculuğu Tefsir tarihinde mühim bir yer işgal eden Alî b. Ebû Talha'nın *Tefsir Sahîfesi*'nin nakledilmesini sağlamış ve böylelikle kaybolmasını engellemiştir. Tebeu't tâbiin neslinin meşhur muhaddislerinden biri olan Ali b. Ebû Talha (143/760), İbn Abbas'tan (68/687) rivayet ettiği ve kendisine nispetle *Sahîfetü Alî b. Ebî Talha* diye bilinen tefsir sahifesi ile tanınmıştır. Alî b. Ebû Talha'nın bu sahifesi bir tek isnad zinciriyle nakledilerek hicri üçüncü asra ulaşmıştır. Bu zincir; İbn Abbas (68/687), Ali b. Ebu Talha (143/760), Muaviye b. Sâlih ve Abdullah b. Salih (*Kâtibu'l-Leys*, 223/838) şeklinden intikal etmektedir. İbn Abbas'ın tefsir sahifesi hicri ikinci asırda Humus'un büyük bir ilim merkezi olmaması ve ilim merkezleri ile fazla teması olmaması gibi nedenlerle Muaviye b. Salih tarafından Mısır'a götürülene kadar fazla tanınmamıştır. Muaviye b. Salih, Mısır'da Abdullah b. Salih'e bu eseri nakleder ve böylece bu sahifenin eserlere girmesini ve kaybolmasını engellemiş olur. Alî b. Ebû Talha'nın bu *Tefsir Sahîfesi*, İbn Abbas'tan rivayet yoluyla tedvin edilenlerin en eskisi ve ondan gelen tariklerin en sağlamı olması bakımından Kuran-ı Kerim tefsiri tarihinde büyük bir öneme sahiptir.

Endülüslüler, Muaviye b. Salih'in hadis rivayetlerine çok güveniyorlardı. Âlî isnad olan rivayetleri ondan almak için Zeyd b. el- Habbab'ın (203/818) Irak'tan onun yanına gelmesi de onun rivayetlerinin öneminin bir göstergesidir.³¹

Muaviye b. Sâlih, Emir Abdurrahman tarafından Şam'da yaşayan kız kardeşi Ummu'l Asbağ'ı Endülüs'e getirmek için Şam'a gönderildiği yolculuğunda, bu vesileyle hac ibadetini de yerine getirmiştir.³² Hac mevsimi ilim talebeleri için bulunmaz bir fırsattı. Birçok şeyh aynı anda ve aynı mekânda toplanıyordu. Muaviye b. Sâlih'in orada olduğunu duyan hadis talebeleri, Muaviye b. Sâlih'ten konum olarak daha üstün olan Mâlik b.Enes (179/795) gibi âlimler olmasına rağmen ondan hadis almak için adeta yarışıyorlardı. Muaviye b. Sâlih, Mâlik b.Enes (179/795) ile de bu seyahatinde görüşmüştür.³³ Onun hac seyahatini 154/770-158/774 tarihleri arası ile sınırlandırmak mümkündür.

Hadis talebeleri de onun Mekke'de olduğunu biliyorlardı. Bir defasında bir ders halkasına katılmıştı. Orada bulunanlar onu tanımak istiyordu ve o da kendisinin Muaviye b. Sâlih olduğunu onlara söyledi. Etrafına toplandılar ve ondan hadis aldılar.³⁴ O hac mevsiminde, birçok hadis talebesi ondan hadis aldı. Hatta Leys b. Sad (175/791), Süfyan es- Sevrî (161/778), Abdurrahman b. Mehdî (198/813-14) gibi hadis şeyhleri de ondan hadis almıştır. Aynı şekilde Mekke-i Mükerrreme'den Bişr b. Serî, Abdullah b. Vehb (197/813), Ma'n b. Îsâ (198/813) , Muhammed b. Amr el- Vâkîdî, Esed b. Musa (212/827) Abdullah b. Salih (222/836), Âfiye b. Eyyub, Abdullah b. Yahya, Raşidin b. Sa'd, Hân b. Mütevekkil, Ferec b. Fedâle gibi hadis

³⁰ Huşenî, *Ahbârü'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn*, 1966, 185-186; İbnü'l Faradî, Abdullah b. Muhammed, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 137-139; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vülâti (fî târihi ulemâi)'l-Endelüs*, 2004, 318.

³¹ İbnü'l- Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 139; Humeydî, *Cezvetül Muktebis*, 2004, 212.

³² Manuela Marin, *Sahâbâ et-Tâbi'un Dans al-Andalus: Histoire et-legende*, Studia Islamica, no.54,1981,38.

³³ Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vülâti (fî târihi ulemâi)'l-Endelüs*, 2004,I, 122-123; Nübâhî, *Târîhu kudâti'l-Endelüs*, I, 43.

³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, 1993,VII,160-161; Mi zzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 1996, X,46.

âlimleri de Muaviye b. Sâlih'ten hadis almışlardır.³⁵ Basralılardan Yahyâ b. Saîd el-Kattân (198/813), Abdurrahman b. Mehdî (198/813-814), Zeyd b. el-Hubâb el-Uklî (203/818) ve Hammâd b. Hâlid el-Hayyât gibi birçok muhaddis ondan hadis yazmışlardır.³⁶ Bu hadisçilerden Zeyd b. el-Hubâb el-Uklî (203/818) Muaviye b. Sâlih'ten hadis yazmak için Endülüs'e gelmiştir.³⁷

Muhammed b. Vaddâh'ın (286/899) talebelerinden Muhammed b. Abdu'l-Melîk b. Eymen el-Kurtubî (252-330/866-941) Irak'ta Muaviye b. Sâlih'in rivayetlerine çok önem verildiğini ve hocası İbn Ebî Hayseme'nin (279/892) Muaviye b. Sâlih'i görmek için Endülüs'e gelme arzusunun olduğunu fark eder. 274/887'de başladığı ilim yolculuğunda Endülüs'e gider ve Muaviye b. Sâlih'in kitaplarını araştırır. Endülüslülerin ilgisizliğinden dolayı Muaviye b. Sâlih'in kitaplarının burada kaybolduğu sonucuna varır.³⁸

Muaviye b. Sâlih'in kitaplarının mevcut olduğu bilgisi bulunmaktadır.³⁹ Kendisinden yazılı olarak hadis rivayet edenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Abdullah b. Sâlih, Muaviye b. Sâlih'ten büyük bir *Nüsha* rivayet etmiştir.⁴⁰
- 2- İbn Vehb, İbn Ma'in'e Muaviye b. Sâlih'in 500'den fazla hadis ihtiva eden iki kitabını teslim etmiştir.⁴¹
- 3- el-Leys b. Sa'd, Kâtibi Ebû Sâlih'e Muaviye b. Sâlih'in hadislerini yazması için talimat vermiştir.⁴²
- 4- Mekke ve Mısırlı birçok talebe Muaviye b. Sâlih'ten hadis yazmıştır.⁴³
- 5- Iraklı birçok talebe Muaviye b. Sâlih'ten hadis yazmıştır.⁴⁴

Muaviye b. Sâlih'in kendisinde bulunan hadisleri Endülüs dışına nakletmesi açısından Şam'a seyahatinin çok büyük önemi olmuştur. Farklı farklı bölgelerden gelen talebeler ondan hadis almıştır. Hem de bu hadislerin çoğu Muaviye'nin Endülüs'e gelmeden öncede nakletmediği hadislerdir. Endülüs'e gelmeden önce nakletmemesinin sebebi belki de, o dönemde kendisinden hadis aldığı şeyhler hala hayatta iken, kendisinin rivayette bulunmasının bir önemi

³⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, 1993, VII, 160, 161; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1996, X, 46.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, I-II, thk. Prof. Dr. Talat Koçyiğit ve Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, 53, 99, 281, 350, 2, 38, 50, 178, 248, 310, İstanbul, 1987; Huşenî, *Ahbârü'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn*, 1992, 185; Humeydî, *Cezvetül Muktebis*, 2004, 203-204.

³⁷ Humeydî, *Cezvetül Muktebis*, 2004, 204; Huşenî, *Ahbârü'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn*, 1992, 185-186.

³⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 211; İbnü'l-Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 139.

³⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 211; Huşenî, *Kudâtu Kurtuba*, 1966, 30.

⁴⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 142.

⁴¹ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî ve Tarihî Tedvinihi*, I, 310-311.

⁴² İbnü'l-Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997, II, 137.

⁴³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1984, X, 210; İbn Ebu Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1952, IV, I, 382.

⁴⁴ Huşenî, *Kudâtu Kurtuba*, 1966, 30.

olmayacağından kaynaklanmış olabilir. Muaviye b. Sâlih adeta doğu ile batı arasında hadis ilmi açısından köprü görevi görmektedir.

Ebû Zûr'a er-Râzi (264/878), Ahmed b. Hanbel (241/855), Ahmed b. Şuayb b. en-Nesâi (303/915), Ahmed b. Sâlih el-Cîlî (565/1170), İbn Hibbân (354/965) ve Yahyâ b. Mâin (233/848) Muaviye b. Sâlih'in rivayetlerinin *sika* olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵

Hocaları

Muaviye b. Salih'in 4'ü sahabe olmak üzere toplam 130 tane hocası bulunmaktadır. Hocalarının çoğunluğu Şamli olmakla beraber Şam dışından hocaları da mevcuttur. Sahabe olan hocaları; Saîd b. Suveyd,⁴⁶ Abdurrahman b. Sahr⁴⁷(58/678), Abdullah b. Büsr b. Ebî Büsr⁴⁸ (88/706) ve Abdullah b. Kays b.Süleym el-Eşa'rî (42/662)'dir.⁴⁹

Talebeleri

Muaviye b. Salih'in 49 tane talebesi bulunmaktadır. *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*⁵⁰ ve *Cezvetül Muktebis*⁵¹ gibi terâcim kitapları Endülüslülerin Muaviye b. Sâlih'ten hadis alma yönelimlerini vurgulamalarına rağmen onun talebelerinden pek fazla bahsetmemektedir. Öyle görünüyor ki bunun sebebi Endülüslülerin hicri ikinci asırda ilmi rivayetlerin güvenilirliğine önem göstermemeleridir. İbnü'l- Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*⁵² isimli eserinde bu konuda bizi aydınlatan şu rivayeti yapmaktadır:

Bana Abdülmelik b. Eymen şöyle anlattı: “ Biz Bağdat'a gittiğimiz zaman bize İbn Hayseme ve başka kişiler Muaviye b. Sâlih'in hadislerinin nasıl olduğunu sordular. Bizde: “ Ondan hiçbir şey (hadis) almadık” dedik. Sonra Endülüs'e geldiğimizde ondan rivayet eden şeyhler ölmüştü.”

Rivayetlerinin Kütüb-i Tis'a'daki Bölümlere Dağılımı

Muaviye b. Salih'in, *Sahîh-i Buhârî*'de, *Müsned*'de ve *Sünen-i Dârimî*'de rivayeti bulunmamaktadır.

Muaviye b. Salih'in *Sahîh-i Müslim*'deki rivayetlerinin sayısı 18'dir. Rivayetlerin dağılımı; av-kesilen ve eti yenen hayvanlar bahsinde üç, cenazeler ve iyilik- sıla ve âdab bahsinde ikişer, taharet, hayız, namaz, mescitler, zekât, oruç, kurbanlar ve selam konularında birer rivayet şeklindedir.

Muaviye b. Salih'in *Cami-i Tirmizî*'deki rivayetlerinin sayısı 21'dir. Rivayetlerin dağılımı; dualar, menakıb ve zühd konularında üçer, taharet, namaz, fedâilul- cihad ve ilim konularında ikişer, cenaiz, yiyecek, fedâilul- Kuran ve sefer konularında birer rivayet şeklindedir.

Muaviye b. Salih'in *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivayetlerinin sayısı 24'tür. Rivayetlerin dağılımı; namaz konusunda altı, oruç ve cihad bahsinde üçer, temizlik konusunda iki, kurban, feraiz, eşribe, fiten, melahim, edeb, nafilâ, vitr, av ve icare bahislerinde birer tanedir.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, 1993,VII,159-163.

⁴⁶ İbn Abdülber en-Nemerî, *İstîab fî ma'rifeti'l ashâb*, 2000,II,183.

⁴⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *İstîab fî ma'rifeti'l ashâb*, 2000,IV, 202-210.

⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, 1993,III,431.

⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, , 1993,II,381; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, , 2001,II, 344-345; IV,105-116.

⁵⁰ İbnü'l- Faradî, *Târîhu Ulemâ'il-Endelüs*, 1997,138-140.

⁵¹ Humeydî, *Cezvetül Muktebis*, 2004,500-504.

⁵² Humeydî, *Cezvetül Muktebis*, 2004,140.

Muaviye b. Salih'in *Sünen-i Nesâi*'deki rivayetlerinin sayısı 28'dir. Rivayetlerin dağılımı; temizlik ve namazın özellikleri konusunda dört, kan dökmenin haramlığı, istiaze (Allah'a sığınma), gündüz ve gece kılınan nafil namazlar ve cenaiz konularında üçer, oruç bahsinde iki, gusül ve teyemmüm, namaz, imamet, sehv, cuma, zekât, hac, alışveriş, eşribe ve vakitler konularında birer rivayettir.

Muaviye b. Salih'in *Sünen-i İbn Mâce*'deki rivayetlerinin sayısı 12'dir. Rivayetlerin dağılımı; taharet konusunda üç, mukaddime ve namaz bahsinde ikişer, ticaretler, kefaretlar, zebâih (boğazlanan hayvanlar), edeb ve fiten konularında birer rivayet şeklindedir.

Muaviye b. Salih'in *Muvatta*'da bir rivayeti mevcuttur. Bu rivayet de namaz bölümünde yer almaktadır.

Rivayetlerinin Özellikleri

Kütüb-i Tis'a'da Muaviye b. Salih'ten nakledilen hadisler incelendiğinde muttasıl senedlerle rivayet edildiği görülmektedir.

Muaviye b. Sâlih'in *Kütüb-ü Tis'a*'da bulunan rivâyetlerinin sîğaları incelendiğinde onun en çok "kâle" ,"enne" ,"an" ve "semi'tu" sîğalarını kullandığı görülmektedir. Kullandığı bu lafızlardan rivayetlerini çoğunlukla sema yoluyla aldığı anlaşılmaktadır. Talebeleri kendisinden hadis rivayet ederken "an", "yuhaddisu", "haddesena/haddeseni", "semi'tu ve "enne" sîğalarını kullanmışlardır.

SONUÇ

İslam dininin ikinci kaynağı olan hadislerin muhafaza edilip sonraki nesillere aktarılmasında sahabeden sonraki nesil olan tabiin nesli çok büyük hizmetler yapmıştır. Bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in hadislerinin Şam'dan Endülüs'e aktarılmasında büyük emeği olan tabiin neslinden Muaviye b. Sâlih'in hayatını ve hadis ilmindeki yerini tespit etmeye çalıştık.

Muaviye b. Sâlih, 80/699 yılında Humus'ta dünyaya gelmiş ve 123/740 yılında Endülüs'e seyahat etmiştir. Endülüs Emiri Abdurrahman ed-Dâhil, Muaviye b. Sâlih'i Kurtuba'ya kadı olarak tayin etmiştir. Muaviye b. Sâlih 158/774 yılında Kurtuba'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Emevi halifesi Abdurrahman b. Muaviye, Şam'da yaşayan kız kardeşi Ummu'l Asbağ'ı Endülüs'e getirmek için Muaviye b. Sâlih'i görevlendirmesi çok önemli ilim faaliyetlerine sebep olmuştur. Muaviye b. Sâlih bu seyahatinde Mısır'a uğramıştır. Mısır'da bulunan el-Leys b. Sa'd (175/791), Abdullah b. Vehb (125-197/742-812), *Kâtibu'l-Leys* olarak maruf olan Ebu Sâlih b. Abdullah b. Sâlih el-Cuhenî el-Mısırî (223/838) ve diğer birçok muhaddis Muaviye b. Sâlih'ten hadis yazmışlardır. Bu Mısır yolculuğu Tefsir tarihinde mühim bir yer işgal eden Alî b. Ebû Talha'nın *Tefsir Sahîfesi*'nin nakledilmesini sağlamış ve böylelikle kaybolmasını engellemiştir. Muaviye b. Sâlih bu yolculuğunun devamında hac ibadetini de yerine getirmiştir. Hac mevsimi ilim talebeleri için bulunmaz bir fırsattır. Birçok şeyh aynı anda ve aynı mekânda toplanıyordu. Muaviye b. Sâlih'in orada olduğunu duyan hadis talebeleri, ondan hadis almışlardır. Muaviye b. Sâlih'in kendisinde bulunan hadisleri Endülüs dışına nakletmesi açısından Şam'a seyahatinin çok büyük önemi olmuştur. Farklı farklı bölgelerden gelen talebeler ondan hadis almıştır. Muaviye b. Sâlih, Mâlik b.Enes (179/795) ile de bu seyahatinde görüşmüştür.

Muhammed b. Abdu'l-Melik b.Eymen el-Kurtubî (252-330/866-941) Irak'ta Muaviye b. Sâlih'in rivayetlerine çok önem verildiğini ve hocası İbn Ebî Hayseme'nin (279/892) Muaviye b. Sâlih'i görmek için Endülüs'e gelme arzusunun olduğunu fark eder. 274/887'de başladığı ilim yolculuğunda Endülüs'e gider ve Muaviye b. Sâlih'in kitaplarını araştırır. Endülüslülerin ilgisizliğinden dolayı Muaviye b. Sâlih'in kitaplarının burada kaybolduğu sonucuna varır.

Muaviye b. Salih'in 4'ü sahabe olmak üzere toplam 130 tane hocası ve 49 tane talebesi bulunmaktadır. Muaviye b. Salih'in, *Sahîh-i Buhârî*, *Müsned* ve *Sünen-i Dârimî* dışındaki Kütüb-i Tis'a kitaplarında rivayetleri bulunmaktadır. Cerh ve Ta'adil kitapları incelendiğinde Muaviye b. Salih sikâ bir râvi olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Atçeken, İsmail Hakkı (2011), "Târik b. Ziyâd", Tdv İslam Ansiklopedisi, XL, Ankara.
- Aydın, Abdullah (2011), Hadis İstihlâları Sözlüğü, İFAV, İstanbul.
- Bağdâdî, Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (1409), el- Kifaye fi (ma 'rifeti usûli) İlmi'r- Rivaye, Mektebetü'l İlmiyye, Medine.
- (1949) Takyîdu'l- İlm, İhyau's- Sünneti'n Nübüvve, Dimaşk.
- Belâzûrî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya (1901), Fütûh'ul Buldan, I,II.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail(1943), et-Tarihu'l-kebir, I-VIII, Dâru'l-maârifî'l Osmâniyye, Haydarabad.
- (1992), el-Câmiu's-Sahih, 2. baskı, IVIII, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (1992), Sünen-ü Dârimî, 2. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Davud, Halil (1971), el- Hayatul İlmiyye fi Şam, Darül Âfakîl Cedide, Beyrut.
- Davudoğlu, Ahmed (1978), Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, I-XI, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (1992), Sünen-ü Ebî Dâvud, 2. baskı, IV, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât eş-Şeybânî el-Basrî, et-Târîh.
- Hamevî, Yâkût, Mu'cemu'l- Buldân, I.
- Humeydî, Muhammed b. Fütûh (2004), Cezvetü'l-muktebis fi zikri vülâti (fi târîhi ulemâi)'l- Endelüs thk. Salahattin Hevârî, Mektebetül Asriyye, Beyrut.
- Huşenî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâris b. Esed el-Kayrevânî (1966), Kudâtu Kurtuba, nşr. İzzet el-Attâr, Daru'l Mısriyye, Kahire.
- (1992), Ahbârü'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn, Maria Luisa Avila ve Luis Molina, Madrid.
- İbn Abdülber, en-Nemerî Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (2000), el- İstizkârü'l-Camii li-mezâhibi fukahai'l emsar ve ulemai'l aktâr fimâ tezammenehü'l

- Muvatta, thk. Sâlim Muhammed Atâ ve Muhammed Ali Muvavved, Dâr'ül Kütübi'l İlmiyye, Beyrut.
- İbn Asâkir, Ebü'l- Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şafîi (1988), Târîhu Medîneti Dımaşk, thk. Alî Şîrî, Dâru'l Fıkr, , I- LXX, Beyrut.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî (1952), Cerh ve Ta'dîl, Dâr'ul İhya-i el-Turas el-Arabî, Beyrut.
- İbnü'l -Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim(1979), el-Kâmil fi't-tarih, I-XIII, Daru Sadır, Beyrut.
- İbnü'l Faradî, Ebü'l- Velîd Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî (1997), Târîhu Ulemâ' ve'r-ruvât li'l-ilm bi'l-Endelüs, Riyâzü'l-üns fi târihi ulemâ'i'l Endelüs, Kitâbü Tarihi'l Endelüs ve ricâlihâ, Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî, Beyrut, II.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tunisî (2004), el- Mukaddime, (Türkçe çev. Halil Kendir), I,II, Ankara.
- İbn Hacer, Ebu'l Fazl Şihabüddin Ahmed el-Askalânî (1984), Tehzibu't-Tehzib, I-XII, Dâru'l Fıkr, Beyrut.
- (1995) Takribü't-Tekzîb, Mustafa Abdülkadir Atâ, Darul Kütübi İlmiyye, Beyrut.
- İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (1973), Kitâbu's-sikât, 1. baskı, I-IX, Daru'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad.
- (1991), Meşâhîru ulemâ-i'l-Emsâr, thk. Merzûk Ali İbrâhim, Dâr'el Vakâ, Kahire.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail (1992), el-Bidâye ve'n-nihâye, thk. Ahmed Abdülvehhab Fetih, 1. baskı, Daru'l-Hadis, Kahire.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (1992), Sünen-ü İbn Mâce, 2. baskı, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Manzur, Ebu'l Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (1414) , Lisânu'l Arab, Beyrut, VIII.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî (2001), et-Tabakâtü'l-Kübra, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancı, Kahire.
- Kadı İyâz, Ebü'l Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî (1982), Tertîbu'l -Medârik ve Takrîbu'l- Mesâlik li- Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik, I-VIII, Vizâretü'l- Evkâf, Rabat, III/155.
- Kandemir, M.Yaşar (2014), Mevzû Hadisler, İFAV, İstanbul.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh (1992), Muvatta, 2. baskı, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Mizzî, Cemaleddin Ebu'l-Haccac Yusuf (1996), Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 4. baskı, I-XXXV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac (1992), Sahih-i Müslim, 2. baskı, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali (1992), Sünen-i Nesâî, 2. baskı, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Neysâbü'rî, Ebu Abdullah İbnu'l-Beyyi Muhammed Hâkim (1977), Ma'rifetu Ulûmi'l Hadîs, thk. Seyyid Mu'zam Huseyn, , Beyrut.
- Nübâhî, Ebu'l Hasen Ali b. Abdillâh b. Muhammed el- Cüzâmî (1967), Târîhu Kudâtî'l-Endelüs, Beyrut.
- Özdemir, Mehmet (2013),Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih,3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı,Ankara.
- Râmehürmüzî (1984), el- Muhaddisü'l- fâsıl beyne'r-râvî ve'l- vâî, nşr. M.Acâc el- Hatîb, Beyrut.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, Tarihu't-Taberi tarihu'r-rusûl ve'lmülûk, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, 6. baskı, Daru'l-Maarif, Kahire.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1992), Sünen-i Tirmizî, 2. baskı, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tomar, Cengiz, (2010) “Şam”, Tdv İslam Ansiklopedisi, XXXVIII, Ankara.
- Ubûdî, CÂSİM,(2006) “Mûsâ b. Nusayr” , Tdv İslam Ansiklopedisi, XXXI, Ankara.
- Ulu, Arif, (2010), “Tabîn”, Tdv İslam Ansiklopedisi, , XXXIX, İstanbul.
- Yıldız, Hakkı Dursun(1988) “Abdülmelik b. Mervân”, Tdv İslam Ansiklopedisi, Ankara.
- Yücel, Ahmet (2012), Hadis Tarihi, İFAV, İstanbul.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed (1993), Siyeru a'lâmi'nnübelâ, thk. Şuayb Arnaut, 9. baskı, I-XXIII, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.
- (1987), Tarihu'l-İslam ve vefeyâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, 1. baskı, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- Zennûn Taha, Abdulvahid,(2004), el-Fethu'l İstikrar el-Arabî'l- İslamiyye fi Şemali Afrika ve Endülüs, Medarül İslamî, Beyrut.